

PIRMOJI PERKŪNIJA PAŠVENTINA ŽEMĘ

NIJOLĖ LAURINKIENĖ

Griaustinis, nuaidėjės pirmąkart pavasarį, dar ir šio šimtmečio Lietuvos kaime buvo laikomas ypatingu ženklu. Jo laukta nuo pat ankstyvo pavasario. Ką reiškė tasai pirmasis griaustinis, parodo jį lydėjusios apeigos, papročiai. Be to, tradicinėje kultūroje per pirmąją perkūniją atskleidžia dievo Perkūno vaidmuo. Visa tai čia ir bandoma suvokti bei paaiškinti, ypač religiniu aspektu.

Pirmasis griaustinis pavasarį buvo vertinamas kaip reikšmingas įvykis. Tikėta, kad jis žymi pavasario pradžią: „Kai pirmą kartą išgirsta griaudžiant, sako, kad dabar būsiąs tikrasis pavasaris. Mat Perkūnas pavasarį laikomas kaip pavasario pranašas ir gamtos atgaivintojas“ (LTR 832/413/).

Pirmoji perkūnija atverdavo naują metų ciklo periodą žmonių gyvenime ir ypač ūkinėje veikloje. Iki pirmos perkūnijos nedirbta žemės darbų, neganyta gyvulių: „Seniau, sako šiaulėniškiai, pavasarį nieko nepradėdavę sėti ir sodinti, kol neišgirdavę pirmojo perkūno. Kas to nepaisys, to javai nederėsią“ (Brč NR, p. 474). Tik po pirmojo griaustinio sėta, sodinta ir varyta gyvulius ganytis. „Sugriaudus pirmą kartą pavasarį, ūkininkai mislijia, kad Dievas jau sujudino žemę ir jau galima pradėti dirbtį, sėti ir jau viskas augs“ (LTR 828/329/). „Po pirmos perkūnijos tuož išvaro gyvulius ir sėja javus“ (LTR 828/455/).

Tačiau pirmoji perkūnija - ne vien gamtiškasis pavasario ženklas. Šiame išskirtiniame įvykyje ižvelgiama gilesnė prasmė. Iš tikėjimų galima spręsti, kad pirmoji perkūnija turėjusi pasaulių sakralizuojančios galios, itin aktualios pavasarį. Mat įsivaizduota, kad per žiemą - tamsujį metų laiką - žemėje susitelkdavusios žmogui nepalankios jėgos. Dėl to žemę reikėdavę pašventinti, pašalinant iš jos ken-

kėjiškas galias. Iki pirmo griaustinio net liestis su tokia užteršta žeme bei jos objektais laikyta esant pavojinga: drausta sėstis ant žemės, akmens, vaikščioti basiems, kurti ugnį, maudytis upėje ar ežere. „Ant neužgriaustos žemės negalima gulėti ir ugnis kūrenti“ (LTR 1032/85/). „Kai perkūnas sugriaudžia, nuo tos dienos galima basiem vaikščioti“ (LTR 828/334/). „Kol Perkūnas nesugriaudžia, negalima maudytis, nes velnias vandenyn yra, ir negalima sėstis ant žemės ir ant akmens“ (LTR 757/79/). Šių draudimų būdavo paisoma, nes manyta žemės paviršiuje, vandens telkiniuose tūnant velnią. Ištremti jį iš gamtos objekto, iš žmogaus apgyventos erdvės, galėdavęs tik pirmasis griausmas pavasarį. Tuo kasmet pakartojamu veiksmu griaustinio dievas pašventindavo žemiškąją erdvę, padarydavo ją tinkamą gyvenimui bei įvairiopai žmogaus veiklai.

Po pirmosios perkūnijos žemė tampanti švari, šventa, kupina gyvastingumo. Dabar jau įvairiais būdais siekiama priglusti prie žemės, būti kuo arčiau jos, kad iš atsigavusių po žiemos negandų pievų ir laukų žmogus gautų fizinių ir dvasių stiprinančių jėgų. Tai rodo tam tikri papročiai, atliekami tuož pat po griaustinio. „Dzūkijoj, Merkinės, Liškiavos ir kitose apylinkėse sakoma, jog kai pavasarį išgirsti pirmą griaustinį griaunant, verskis tuož per galvą, kad visą tą metą turėtum laimę“ (Brč NR, p. 475). „Panevėžio apylinkėj kalbama, jog, kai pirmąkart išgirsti perkūną griaudžiant, tuož pasivoliok žemėje, tai tada niekados perkūnas tavęs nemuš“ (Brč NR, p. 475). „Pašušvio vlsč., Kėdainių apskr. pavasarį pirmą perkūną išgirdę griaudžiant piemens verčiasi kūliu per galvą, tai daro todėl, kad tą metą perkūnas jų nenu trenktų“ (Brč NR, p. 475).

Kai kuriuose tikėjimuose pabrėžiama, kad voliotis

ant žemės reikią nuogam ir virsti kūlio ar pasiriteni būtent tris kartus. „Kai išgirsi pavasarį pirmą griausmą, pasivoliok (pasiritenk) ant žemės - nebijosi perkūno. Žmonės voliojas. Voliotis reik nuogam tris kartus: pasivoliot, atsikelt iki 3 k.“ (LMD I 653/5/). „Kai išgirsta pirmąkart perkūną, bėga nuogi, voliojas po pievą, kad blusos nekaštų“ (LTR 1349/49/). Šiuos veiksmus žmonės atlikdavo nuogi, matyt, siekdami glaudesnio sąlyčio su žeme.

Voliojimasis ar vertimasis kūliais ant žemės laiduoja žmogui laimę ir sėkmę, suteikiąs drąsos. Be to, tai skatiną vaisingumą. „Pirmąkart griaudžiant išgirdusios moterys puola ant žemės ir voliojasi: kad linai derėtų - linai bus rąstu paristi, sulig žmogaus didumo“ (LTR 1041/116/). „Būdavo seniau, kai pirmą kartą užgriaudžia, tai moteros, kur tuo laiku buvo ir pasvoliodavo, tai, sako, ropės dera“ (LTR 374c/1310/). Voliojimasis ant žemės stiprinās sveikatą. Pirmą kartą užgriaudus, reikią pasivolioti ant dirvono, tada neskaudesią pečių. Pasivoliojės klonienoje neturėsiąs vočių (LTR 374c/2836/). Sveikatai esą naudinga griaustiniui griaudžiant patrinti galvą akmenuku ar padaužyti geležimi galvą. „Pikelių apylinkėj, Mažeikių apskr. sakoma, jog, kai pavasarį išgirsti pirmąkart perkūną griaudžiant, paimk nuo žemės akmeniuką, patrink juo sau galvą ir padék, iš kur buvai paėmęs, tai niekad tada galvotau neskaudės“ (Brč NR, p. 475). „Kai pirmą kartą užgirsti griaudžiant, reikia galvą padaužyti su geležimi, tai ji neskaudės“ (LTR 265/260/22/).

Pirmasis griaustinis suteikiąs sveikatos ne tik žmonėms, bet ir gyvuliams. „Po pirmos perkūnijos galvijus reikia išginti į laukus, karvėms prie ragų prikabinti maišeliuose šventų žolelių. Tuomet jos bus sveikos, ir perkūnas jų nenutrenks iki sekantio pavasario“ (LTR 832/210/). Perkūnija gerai veikianti ēriukus: pavasarį „užgriausti“ jie augą stiprūs, sveiki, nebiją ligų (LTR 828/339/).

Pirmajam griaustiniui griaudžiant ar tuojo po jo esą galima atsikratyti žmogų kankinančių parazitų. Tai daroma minėtu būdu - volojantis ant žemės. „Išgirdus pirmą kartą griaudžiant, liepia vaikams griuti ant žemės, voliotis, tada, sako, vasarą blusos nepjausia“ (LTR 757/84/). Paties griaustinio me-

tu būdavo atliekama tam tikra apeiga. „Pirman kart’ pavasarje išgirdus grausman, žmonės skubinas’ tekini pas buto langan ir klausia: „ar namie blusos?“ Namuos’ asantis atsako, kad ten ir ten jos nuvėjusios. Kuriuos namuose šin paprotin pildo, sako, blusun per visan kiauran metan neasant: jos nuveinan ten, kur klausiant buvo pasakyta“ (Bs FM, p. 179).

Vadinasi, po pirmojo pavasariniio griaustinio atsinaujinusi žemė bei visa gamta daranti gerą poveikį žmogui, tarsi padédama ir jam pačiam apsivalyti, atginti, sustiprėti.

Tikėjimuose aiškinant pirmosios perkūnijos įtaką gamtai, augalų bei gyvulių augimui ir ypač vaisingumui, nuolat pabrėžiamas trenksmo, griaudėjimo - šio pagrindinio Perkūno veiksmo - vaidmuo. „Griausmas sujudina žemę, ir augalai pradeda geriau augti“ (LTR 761/5/). „Griausmingi metai - derlingi, žemei neduoda supult“ (LTR 1032/122). „Kakiais metais daugiau griaudžia, daugiau žemį sutrinkia, geriau auga“ (LTR 1032/123/). „Griaustinis išjudina žemę, išvaro pašalą, ir augalai gerai auga“ (LTR 832/459/). „Pavasarje pirmutinis grausmas sujudina žamen, ir tuoju paskui pradeda graitiau žolę želtie“ (Bs FM, p. 187). „Šiaulėnų apylinkės senų žmonių įsitikinimu, pavasarį neauganti žolė, kol pirmasai perkūnas nepajudina žemės“ (Brč NR, p. 747). „Perkūnas trenkdamas sujudina žemę, tai geriau auga javai“ (LTR 763/50/). „Pa perkūnijas gerai grybai dygsta, mat žemį sutranko“ (LTR 1032/124/). Kodėl augalai pradeda gerai augti, daugiausia aiškinama tuo, kad perkūnija sutrankanti, sujudinanti, supurtanti žemę. Perkūnija taip veikianti ne tik žemę, bet ir medžius. Griaustinio „atitrenkti“ medžiai tampą nekenksmingi (matyt, dėl to, kad iš jų išvaikomi velniai). Tuomet jau nuo medžių imamos plėsti karnos ir sukamos dūdelės. „Kai pirmą kartą pavasarį perkūnas sugriaudžia, tai žmonės sako: „Jau atatrenkė medžiam žievę, todėl dabar bus galima karnos plėsti ir vamzdeliai sukti““ (LTR 757/156/). „Pirmasis griaustinis pavasarį atitrenkia žilvičių, ir vaikai tada gali iš žilvičio dūdas suktis“ (LTR 757/80/).

Taip išryškėja nepaprastas Perkūno trenksmo,

griausmo poveikis gamtai ir žmogui. Visas žmogų supantis pasaulis, sujudintas šios galingos jėgos, tarsi igyja naują kokybę, pašventinamas dievo Perkūno. Kad Perkūnas ir jo trenksmas bei žaibas buvo laikomi šventais ir darančiais sakralizuojantį poveikį, rodo daugelis tautosakos faktų.

Perkūnijos majestotiškumą, šventumą rodo pirniausia žmonių elgesys audros metu. „Šiaulėnų apylinkėj užėjus perkūnijai senieji žmonės draudžia juoktis vaikams ir suaugusiems. Mat perkūnas galis supykti ir trenkti“ (Brč NR, p. 475). Be to, neleista vaikams rodyti pirštu į švystelėjusį žaibą padangėse (Brč NR, p. 475). Perkūnijos metu net kepures vyrams reikėdavę nusiimti (LTR 1627/114/). Taigi visa sudrebinantis griaustinis ir žaibo blykstelėjimas keldavo pagarbą, kartu ir ypatingą religinę baimę. Tokia baimė neretai lydi šventumo, galinčio reikštis kaip baisi ir užkerinti paslaptis

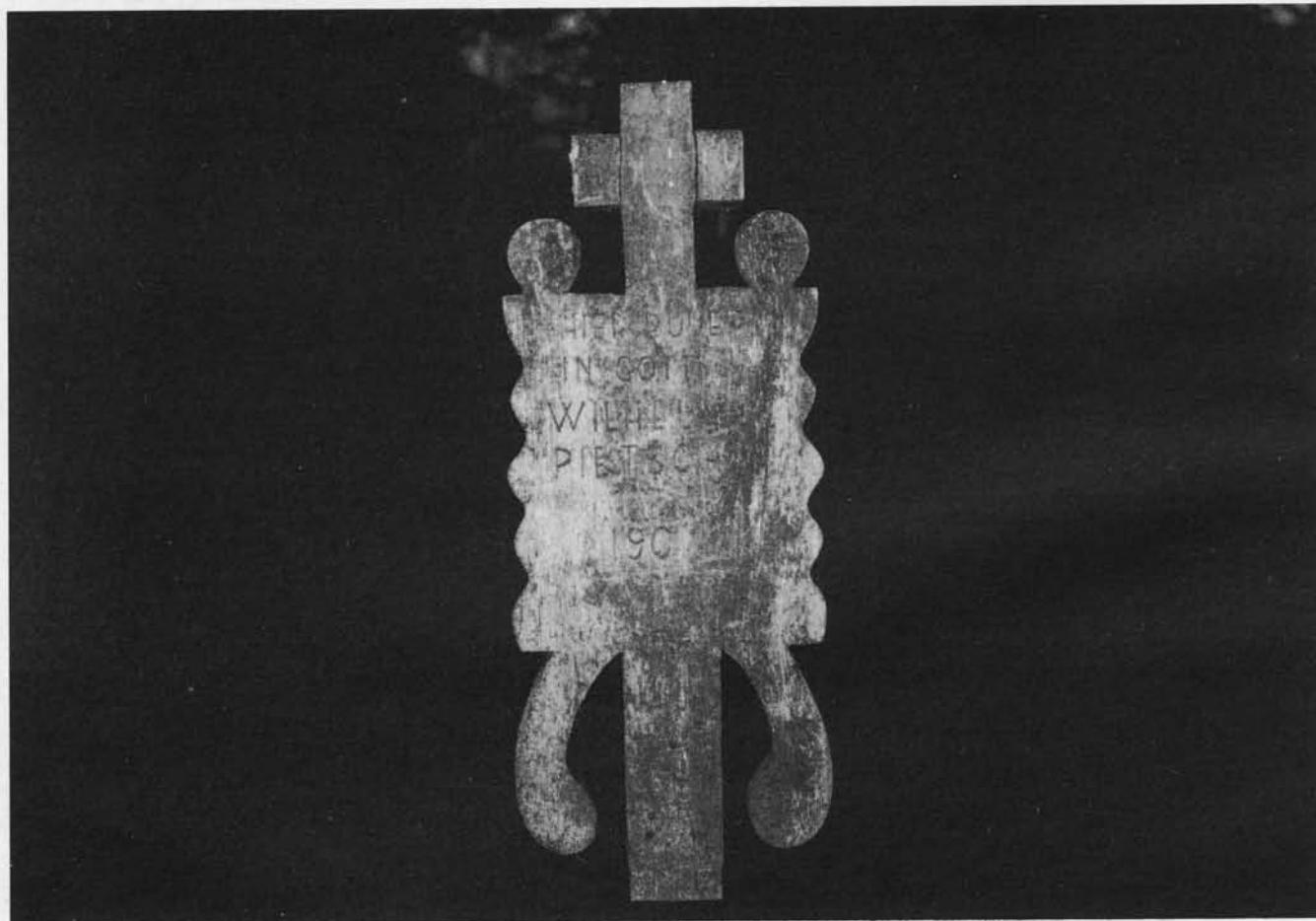
(*mysterium tremendum, mysterium fascinans, religio-tiros terminais kalbant*), išgyvenimą.

Sakralumo įgydavo ir tai, prie ko prisiliesdavo dievas Perkūnas. Jei griaustinio metu užsidegdavę namai, jų nebūdavę galima gesinti, nes ši ugnis laikyta šventa (Brč NR, p. 475; žr. taip pat TŽ V 644). Apskritai Perkūno išskelta ugnis būdavo laikoma nepaprasta (Brč NR, p. 475).

Perkūno kulkos, tai yra akmeniniai kirvukai, vartoti gydymui, taip pat laikyti šventais (LTR 757/41/). Pats Perkūnas kaip dievas, dievaitis irgi vadintas šventu. „Kadd' tawe šwent's Deiwaitis užmuštū / užtrenktū“ (SLT p. 394). „Trenk tave šventi perkūnai!“ (LTR 757/36/). „Kad tave šv. Perkūnėlis!“ (LTR 1041/102/).

Taigi ir pats Perkūnas, ir jo griaudėjimas, trenksmas senosios pasaulėžiūros žmogui atrodė kaip anapusybės prasiveržimas. Kaip minėta, perkūnija

Alvydas Lukys. Krikštas iš Nidos. 1988. Fotografija

būdavo suvokiama ne kaip savaiminis gamtiškas procesas, o kaip dieviškas, tai yra nulemtas ir sukeliamas dievo, būtent griaustinio dievo. To dėl ją galėtume laikyti teofanija - dievo pasireiškimu, kartu ir hierofanija - šventumo pasireiškimu. Taigi pirmosios perkūnijos metu - ir tai vykdavo periodiškai, kasmet - pasaulį perskrosdavo galinga, iš dievo Perkūno sklindanti energija.

Pirmosios perkūnijos laikas nėra griežtai fiksuotas. Jį nustato, manifestuoja pats dieviškasis veiksmas. Konkretus jos metas pavasarį svarbus tuo, kad pagal jį pranašaujamas oras, derlius ir apskritai žemdirbio gyvenimo sékmę.

„Šiaulėniškiai geriausiais metais laikydavo tuos, kuriais pirmoji perkūnija pasigirsta Velykose“ (Brč NR, p. 475). „Pikelių apylinkėj, Mažeikių apskr. senieji žmonės tvirtina, kad jei kuriais metais kovo mėnesį pasigirdo pirmasis perkūnas, tai karvės tą metą maža duosiančios pieno“ (Brč NR, p. 475). Kupiškio apylinkėse sakoma: jei griaudžia anksti pavasarį, dar ledui tebesant, tais metais blogai augs žolė (LTR 739/78/). Apie Krosną taip aiškinama: „Jei pavasarį, dar medžiams neišsprogus, griaudžia, tai bus nederlingi metai“ (LTR 828/190/). Aukštadvario apylinkėse sakoma, kad jei pirmą kartą sugriaudžia ledams esant, bus šalta vasara (LTR 904/49/). Iš šių pranašavimų ryškėja įsitikinimas: pernelyg ankstyvas griaustinis nėra geras ženklas, neįprastai anksti pasireiškės Perkūnas nieko palankaus nelemia.

Svarbu ir tai, kuriuo paros metu būna perkūnija. „Panevėžio apylinkėj tikima, jei pirmasai perkūnas pareina prieš pusiaudienį, tai tą metą būsianti lietinga vasara, o jei po pusiaudienio - tai sausa“ (Brč NR, p. 474).

Taigi pirmosios perkūnijos atėjimo laikas žmonių būdavo atidžiai stebimas. Nemažiau rūpéjo ir tai, iš kurios pusės ataidės Perkūno griausmas. „Reikia žiūréti, kur pirmą kartą pavasarį sugriaus griaustinis ir spirs: jei pietuose spirs - bus geri metai, jei žiemiuos ar kitur - blogi metai“ (LTR 64/1075/). „Jeigu pavasarį pirmas griausmas ažgriaudžia rytuos, tai bus sausi metai, žiemiuos - šalti, pietuos - karšti, vakaruos - liūta“ (LTR 759/23/). „Kaip šiaulėniškiai

sako, jei pirmas pavasario perkūnas parejo iš pietų šalies, tai būsių geri metai ir šilta vasara“ (Brč NR, p. 474). Iš šių pavyzdžių akivaizdžiai matyti, kad erdvė senosios pasaulėžiūros žmogui buvo nelygiantė kokybiniu požiūriu. Geriausiu atveju laikyta, kai perkūnija ateidavo iš pietų: tikėtasi, kad tuomet metai būsių geri, o vasara - šilta.

Pažymėtina, kad kai kurie gamtos objektai žmonių buvo vertinami būtent neužgriausti, nes po pirmosios perkūnijos jie netekdavę savo galios. Tai pirmiausia įvairios gydymui vartotos priemonės. Prieš pirmajį griaustinį būdavo gaudoma gyvatė, nes tik iš neužgriaustos gyvatės galėjo būti gaminami vaistai. „Pavasarį, kol dar griausmas negriaudžia, reikia nuveit kimsynan, pasigaut rudoji gyvatė ir, išspraudus kuokan, parsinešt namo. Tada to gyvatį paimi, galvą įkiši butelin, ir visa įlenda. Kai gyvatė jau butely, tai reikia užpilt arielku, o jeigu jos nėr, tai ir vandeniu, ir tegul ji ten mirksta. Paskui, kai pastovi, tai nėr niekur geresnes liekarstos kaip tas skystimas. Duoda jį vaikam nuo priemečio, gyvuliam nuo pelių, nuo išputimo, kiaulėm, kai nėda, deda į édalą visur. Tik reikia, kad būtų neužgriausta. Bo gyvatė, kaip tik užgriaudžia, tai tuojo maino savo skūrų, ir tada jau nebeliekarsta“ (LTR 2132/51/). „Pavasarį, kol griausmas neažgriaudžia, gyvatė yra didžiausias vaistas, o ažgriaudus jas gydamoja galia sumažėja“ (LTR 1032/89/). „Gyatė, pagauta be griausmo, yra geras vaistas gyvulių akims gydyti, bet pagauta po griausmo jau netinka“ (LTR 739/71; žr. taip pat LTR 1032/88/).

Tik iki pirmo griaustinio gydomaja galia pasižymėjo skruzdėlyno kodylas (LTR 739/77/). Gydymo priemone laikyta ir neužgriausta vėžio girnelė. „Neužgriausta vėžia girnela išema krislų iš akes“ (LTR 1032/87/). Iki pirmo griaustinio rinktos kai kurios vaistažolės, nes užgriaustos jos gydymui nebetinkančios. „Pavasarį, kal neužgriausta, renka žolas gydymui. Pačias žolas melsvai žydi, trims lapeliais, auga pa lazdynais ir kitais lapuočiais, jų žiedai labai kvėpia“ (LTR 1032/95).

Panašiai kaip vaistus pirmoji perkūnija veikianti ir krienus. Po griausmo jie netenką savo kartumo. „Prieš pirmą perkūniją šeimininkės skuba kasti krie-

nus, nes sako, kai užgriaudžia, išeinąs visas kartumas į žemes“ (LTR 757/87/).

Taigi kai kuriuos gyvūnus ir augalus, pasižymintiems specifiniais ypatumais, stengtasi panaudoti ne užgriaustus pirmos perkūnijos. Dažniausiai taip traktuoti gamtos objektai, vartoti kaip vaistai, kaip gydymo priemonė: juk sergančiam žmogui dažnai tai kome tai, kas visiškai netinka sveikam.

Pirmai perkūnija pavasarį pradėdavo naują laiko ciklą. Savo giliaja religine prasme ji primena archainę šventę, tai yra tokią situaciją ciklinio laiko tékmėje, kai restauruojamas pirminis - „švarusis“ laikas, pašventinama erdvė ir pakartojamas, prisimenamas tam tikras dieviškasis (paprastai kuriamasis - kosmogoninis ar sakralizuojantis) veiksmas. Anot Eliades, žmogus jausdavęs religinę nostalgiją švariam ir šventam Kosmosui, koks jis buvo iš pradžių, ką tik sutvertas Kūrėjo¹.

Kyla klausimas, ar Perkūnas, dalyvaujantis šiame regeneracijos akte ir būdamas jo vykdytojas, gali būti traktuojamas kaip Dievas Kūréjas, o gal tokia funkcija jam nebūdinga. Kaip sakyt, pirmoji perkūnija - tai tam tikra dievo Perkūno veikla. Pagrindinis Perkūno nuopelnas - velnio nugalėjimas ir išvijimas iš žmonių apgyvento pasaulio. Kai kuriose mitologijose dievo ar kito herojaus kova su chaotinė pradą išreiškiančia būtybe vaizduojama ne tik kaip tą būtybę sunaikinantis, bet ir kaip kuriamasis veiksmas. Babilone per Naujujų Metų šventę būdavo iškilmingai deklamuojama *Enuma elish* - „Poema apie Sukūrimą“. Pasakota ir imituota Marduko kova su jūrų baidykle Tiamat: ši baidyklė būdavo nugalima, o iš jos liekanų sukuriamas Kosmosas. Visa tai vaizduota ne tik žodiniu tekstu, bet ir tam tikrais ritualliniais veiksmais. Senovės indų dievo Indro pergalė prieš demonus, nors tiesiogine prasme ir nesanti kuriamasis veiksmas, vis dėlto bandyta interpretuoti kosmogoniniu aspektu. Išlaisvinti vandenys, galvijai, į dangų ikelta saulė - šie Indro laimėjimai galėjo reikšti pasaulio kūrimosi pradžią. Anot Kuiperio, Indras buvo sezominis dievas, o jo mitologinis aktas

- pasaulio sukūrimas bei atnaujinimas, naujų metų įvedimas².

Jei pasaulio atnaujinimą, pašventinimą laikytume simboliniu pasaulio kūrimo pakartojimu, kaip mano Eliade³, tai Perkūno atliekamą žemiškosios erdvės išvalymą nuo nepageidaujamų chtoninių būtybių taip pat galėtume laikyti kosmogoniniu aktu ar bent jau pasauli regeneruojančiu aktu. Užuominu apie Perkūną kaip pasaulio ir jo elementų kūrėją tiesiogine šio žodžio prasme lietuvių tautosakoje randama tik kai kurių sakmų pavieniuose variantuose. Viename sakmės apie užsispirėli vėžį (LPK 3178) variantų (LMD I 327/3) pasakojama, kaip Perkūnas, sutvėrės paukščius ir žuvis, iðejinėjės jiems akis: vėžys išižeidęs, kad ne jam pirmam akys iðėtos, ir nusikeikęs, o Perkūnas supykęs ir akis iðėjės vėžiui į pasturgalį. Kaip kuriantis pasaulio elementus Perkūnas vaizduojamas sakmėje apie aitvaro vijimą (LTR 982/59/). Aitvaras, lēkdamas nuo Perkūno, rijęs vandenį ir spjovęs į Perkūną, norėdamas apsiginti. Perkūnas metęs į jį žemes. „Teip atsitiko, kad daug ežerų radosi bei kalnų ant žemės. Sena pasaika, būk Raudonečių ežeras yra andai Perkūno išlestas, atwaro vandeniu pildytas. Kur Perkūnas žemę griebé, radosi ežerai, duibes. Atwars spjowe wandenį, papilde tuimi duibes. Kur Perkūns drebe žemę, ten stojos kalnai“. (Sakmėse aitvaras kartais vadinas velniu, tad galėjo būti su juo painiojamas, nes šiaip Perkūno kova su aitvaru lietuvių tautosakai nebūdinga.) Čia Perkūnas su aitvaru - žemės paviršiaus kūrėjai.

Etiologinė sakmėse žemės paviršių kuria taip pat dvi būtybės - dievas ir velnias (LPK 3005). Dievas liepia velnui ar kitam savo pagalbininkui panerti į jūros dugną ir atnešti iš ten žemę. Dievas paséja atneštas smiltis, ir atsiranda lygumos. Velnias, mëgdžiodamas dievą, taip pat bando tai daryti. Jis išspjauja burnoje paslėptas žemes, ir atsiranda kalnai, balos. Sakmėse apie dievo ir velnio kuriamąjų veiklą niekur nepasakyta, koks šis dievas, tad ir tapatinti jo su Perkūnu negalėtume.

¹ Элиаде М. Священное и мирское. — М., 1994. — С. 47.

² Кёйпер Ф. Б. Я. Труды по ведийской мифологии. — М.,

1968. — С. 31.

³ Элиаде М. Ук. соч. — С. 46.

Tiesa, sakmėse apie Žemės kūrimą griausmas ir perkūnija minimi, tačiau kiek kitokiame kontekste. Kai kuriuose variantuose pasakojama, kad, velnui išspjovus iš burnos žemes ar jas pasėjus, atsirandą akmenų, ir jų be perstojo daugėją (LTR 2795/154/; LTR 1560/19/ ir kt.) Pažymima, kad akmenys auga iki Kalėdų, kol užgriaus griaustinius. „Akmenys rados iš žemės ir augo lig Kristaus užgimimo. Jėzus gimė per Kalėdas, griausmas užgriaudė ir akmenys nustojo augę“ (LTR 952/44/). Taigi minimos dvi priežastys, dėl kurių liaujasi augę akmenys: Kalėdos ir griaustinis. Nors sakmė apipinta krikščionybės realijomis, tai netrukdo ižvelgti jos archainį branduolių. Kai kuriuose variantuose minima tik viena iš minėtųjų priežasčių: perkūnija (3 variantai: LTR 952/44, 53/; LTR 2376/32/) arba Kalėdos (5 variantai: LTR 398/155/; LTR 821/55/; LTR 1158/224/; LTR 1284/58/; LTR 1486/63/). Kalėdos arba perkūnija laikoma riba, ties kuria baigiasi velnio galia. Daugumoje variantų sakoma, kad akmenys buvę sėjami velnio ir kad tai pražūtingas žemei reiškinys (ilgainiui akmenys nuklotų visą žemę). Kalėdos kadaise lietuvių laikyti naujų metų pradžia, ir būtent tuo metu tokia lemtinga buvusi perkūnija arba griaustinis.

Perkūnija siejama su Kalėdomis ir kai kuriuose kituose tautosakos kūriniuose. Lietuvoje žinomas padavimas apie istorinę asmenybę Čičinską (KbPK 107A). Pasakojama, kad Čičinskas buvęs bedievis, piktas, žiaurus kunigaikštis, be gailescio tyčiojėsis iš žmonių ir juos kankinęs. Kalėdų ryta jį nutrenkęs Perkūnas (LMD I 158/1/; LMD I 814/4/; LTR 1675/34a/), Čičinsko dvaras nugrimzdės. Sakoma, kad Čičinskas buvęs „žemės dievaitis“ (LMD I 158/

1), kad Čičinsko kalnas - negera vieta, ir joje vakarais susirenkančios dvasios, pakaruokliai, raganos. Kartą pro tą kalną vėlai vakare ėjės siuvėjas, pasukęs į kalne esantį urvą ir viduje pamatęs ponaičius su viena skyle nosyje; tarp jų sédėjęs Čičinskas (LMD I 171/1/). Čičinsko velniską prigimtį liudija ir aiškinimai, kas likę iš jo dvaro: balą (LTR 2368/42), kalnelis, o Jame - skylę (LTR 2411/151/). Remiantis padavimais apie Čičinską, galima daryti išvadą, kad velniskoji būtybė Perkūno užmušama Kalėdų ryta. Tai jau antras faktas apie perkūnijos pasireiškimą per Kalėdas ir jos poveikį, pirmiausia nukreiptą prieš chtoniskąjį būtybę - velną.

Taigi metų cikle žinomi du itin reikšmingi Perkūno pasireiškimai: žiemą per Kalėdas, tai yra Naujujų metų šventės laikotarpiu, ir pavasarį. Pirmoji perkūnija pavasarį savo prasme artima Naujujų metų šventei: abi jos žymi perėjimą į kokybiškai naują pasaulio būvi. Ir per Kalėdas, ir pavasarį pirmą kartą reikšdamasis dievas Perkūnas nugali velną. Ar šis jo žygdarbis gali būti interpretuojamas kaip turintis ryšį su kosmogonija? Apie tiesioginį Perkūno ryšį su pasaulio kūrimu kažin ar galėtume kalbėti. Pirmoji perkūnija pavasarį ir per Kalėdas atskleidžia ne tiek kosmogoninį tikraja to žodžio prasme, kiek pasaulį atnaujinantį, apvalantį Perkūno veiklos aspektą. Tiesa, manoma, kad pasaulio ir žmogaus regeneracija mituose ir ritualuose glaudžiai siejasi su kosmogonija ir paprastai reiškia tam tikrą simbolinį jos kaip pirmojo, pavyzdinio veiksmo pakartojimą. Šia prasme galėtume teigti, kad dievas Perkūnas yra tokios simbolinės kosmogonijos skatinėtojas ir atliekėjas.

SANTRUMPOS

Brc NR- Buracės B. *Perkūnas* // Naujoji Romuva. - 1934. - Nr. 180-181.

Bs FM- Basanavičius J. *Fragmenta mythologiae* // Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft. - Heidelberg, 1887. - Bd. 2.

KbPK- Kerbelytė B. Lietuvių liaudies padavimų katalogas - V., 1973.

LMD- *Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai*. // Lietuvių litera-

tūros ir tautosakos institutas

LPK- Balys J. *Lietuvių pasakojašmosios tautosakos motyvų katalogas* // Tautosakos darbai. - 1936. - T. 2.

LTR- *Lietuvių tautosakos rankraščias* // Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

SLT- Smulkioji lietuvių tautosaka XVII-XVIII a. / Paruošė J. Lebedys. - V., 1956.

TŽ- *Tauta ir žodis*. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys. - K., 1923-1931. - Kn. 1-7.